

egyéb növényi és nem növényi tényezőt jelöl. A f a és a n ö v é n y aránya más, mint az előző, számosabb névcsoportban. Az öt virágmegnevezés hangulati velejárója pozitív, a többié semleges vagy negatív.

3. Kettős motivációjú közterületi nevek

A vizsgált névcsoportok egyik fontos jellemzője a tematikus, az azonos jelentésmezőbe sorolható köznevek névvé generálása. Ez a tény minden bizonnyal fontos és gyakori rendszeralkotó tényező. A neveket használó közösség minden bizonnyal könnyebben orientálódhat a településen, a településnek a szóban forgó tájékán. Ezt egészítheti ki, erősítheti a h a n g z á s b e l i hasonlóság. Ha igaz, hogy az alliteráció rímelést jelent, annak is igaznak kell lennie, hogy az ilyen névcsoportok kapcsolata intenzívebb, kifejezőbb, mint a csupán azonos tematikájú névszókból alkotott neveké.

Hivatkozott irodalom:

MEZŐ ANDRÁS 1969. A belterületi hivatalos névadás néhány sajátossága. MNy. 65: 198–204.
BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC (szerk.) 2002. *Pest megye földrajzi nevei V. Nagykátai járás*. A Pázmány Péter katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének kiadványai 4. sz. Piliscsaba.

FARKAS FERENC

A FÖLDRAJZI NEVEK HELYESÍRÁSÁRÓL

1. Előjáróban utalni szeretnék arra, hogy nem a földrajzi nevek helyesírásának általános kérdéseiről lesz szó ebben a rövid kis cikkben, hanem a fél évszázaddal ezelőtt kibontakozott országos földrajzinévgyűjtés és -kiadás gyakorlatának néhány mozzanatát eleve-nítem föl nagyobb részben szubjektív visszaemlékezés alapján. Kezdjük mindjárt az elején, a Zala megye földrajzi nevei című kötet (szerk. PAPP LÁSZÓ és VÉGH JÓZSEF. Zalaegerszeg, 1964) megjelenésével.

Ünnepeltünknek, Ördög Ferencnek elévülhetetlen érdemei vannak abban, hogy az 1960-as évek elején útjára indult egy országos mozgalom, amely célul tűzte ki a pusztulóban levő helynevek, különösképpen a határrésznevek, dűlőnevek összegyűjtését. A munka megszervezése nagy szakértelmet igényelt, de talán még több problémát jelentett a terjedelmes névanyag kiadásra történő előkészítése, a közzététel alapelveinek kidolgozása. Abban az időben az MTA Nyelvtudományi Intézetében egy szobában dolgoztam Végh Józseffel, aki minden erejét, energiáját arra fordította, hogy a vállalkozás sikeres legyen, és az induló sorozat tudományos szinten is megállja a helyét, kielégítse azokat az igényeket, amelyeket a szakma támasztott a hasonló jellegű forráskiadványokkal kapcsolatban. Akiknek megadatott a lehetőség, hogy együtt dolgoztak Végh Józseffel, azok tudják, hogy nem volt magába zárkózó természetű, minden gondját, baját, szakmai problémáját megosztotta kollégáival, és kikérte tanácsukat, véleményüket.

A zalai kötet kiadásakor három alapvető problémát kellett megoldani, amelynek mindegyike közös gondolkodást, a vélemények egyeztetését tette szükségessé. Az egyik a közzététel módja, valójában a névcikkek szerkezetének kialakítása és sorrendje, a másik a hangjelölés kérdése és a harmadik a nevek helyesírása. A bevezetőben is szó van arról, hogy kik voltak azok, akik segítettek a lehető legjobb módszer kialakításában: Benkő Loránd,

Deme László, Imre Samu, Papp László, és természetesen azok is, akik a munka oroszlánrészét magukra vállalták: Ördög Ferenc, Markó Imre Lehel és Kerecsényi Edit (i. m. 18).

2. A hangjelölést illetően abból az alaphelyzetből kellett kiindulni, hogy az anyagot nem nyelvész szakemberek gyűjtötték, hanem pedagógusok, orvosok, papok és még középiskolai diákok is, tehát nem lehetett tőlük megkövetelni a dialektológiai elvárásoknak megfelelő magas szintű hangjelölést. De erre valójában nem is volt szükség, mert a kiadvány elsődleges célja lexikai adatközlés, a fonetikai árnyalatok mellőzése nem jelent számottevő hátrányt a tudományos felhasználást illetően. Többek között ezért is lehetőség volt egy egyszerűsített, ún. fonematikus hangjelölés kialakítására, amely eltekintett az egyes beszédhangok hangszínvariánsainak mellékjelekkel történő rögzítésétől, de megtartott és feltüntetett minden, a fonémaállományt érintő mennyiségi és minőségi eltérést. Ez az alapelv megmaradt végig a további VÉGH JÓZSEF, PAPP LÁSZLÓ, BALOGH LAJOS, ÖRDÖG FERENC, VARGA MÁRIA által szerkesztett kötetekben is.

Kisebb mértékű változtatások azonban szükségessé váltak a későbbi kiadványokban a hangjelölést illetően. Ennek elsősorban az az oka, hogy 1970-ben, VÉGH JÓZSEF összeállításában megjelent egy hangjelölési útmutató az önkéntes nyelvjárási gyűjtők számára, amelyet korábban, 1968. május 3-án az MTA Magyar Nyelvtudományi Munkabizottsága hagyott jóvá (Nyr. 94: 94–98). Ennek egyik fontos rendelkezése volt, hogy önkéntes gyűjtők számára – és ide soroljuk a földrajzinévkötetek anyagának gyűjtőit is – nem tette kötelezővé a köznyelvi kiejtésben is meglévő asszimilációk, hasonulások és összeolvadások jelölését. Ez fogalmazódott meg szabályzati szinten a néprajzi, folklór szövegek lejegyzését, közzétételét illetően is (VOIGT VILMOS–BALOGH LAJOS: A népköltési (folklór) alkotások kritikai kiadásának szabályzata. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1974).

A Zala megyei kiadványban például jelöltek minden hasonulást, összeolvadást, még a köznyelvivel megegyezőket is: 119/20. *Örek-hégyi-ut*, 245/35. *Kis-hötyhát*, 247/38. *Tanácskösztársasák tér*, 247/168. *Néty-házak*, 247/235. *Naty-sarok*, 251/24. *Virák-hégyi-ut* stb. Ennek megfelelően az *utca* utótagot is a kiejtés szerint írták: 142/8. *Viz ucca*. A következő megyei kötetben (Somogy megye földrajzi nevei. Szerk. PAPP LÁSZLÓ és VÉGH JÓZSEF. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1974) viszont már nem találunk a fentiekhez hasonló realizációkat, köznyelvi asszimilációk esetében a köznyelvi helyesírást érvényesítették: 2/197. *Hadak utja*, 2/254. *Öreg-hégy*, 162/60. *Vitéztelek* stb. A bevezetőben a szerkesztők meg is indokolták ezt az eljárást: a Magyar Nyelvtudományi Munkabizottság által jóváhagyott útmutató „a nyelvjárási hangjelölést az eddigieknél még egyszerűbbé kívánja tenni, vagyis – ahol lehet – a köznyelvi helyesírást alkalmazza (de a zárt *ë* hangot feltünteteti), a köznyelvivel megegyező hasonulást nem jelöli... Tehát mi is a somogyi kötetben *utja*, *kutja*, *rétje*, *födje* alakokat írtunk.” (i. m. 14). Módosult természetesen az *utca* írásmódja is: 47/7. *Fő utca*.

Ezt a változtatást nyelvész szakmai körökben nem fogadták teljesen egyértelmű helyesléssel. Például HAJDÚ MIHÁLY szóban többször is elmondta nekem, hogy ő a hasonulások jelölésének híve, és az *utca* szót is inkább *ucca* alakban látná szívesebben. A kritikát mi is tudomásul vettük, mert a BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC által szerkesztett kötetek sem jelölik a köznyelvi hasonulásokat.

3. Ami a tulajdonképpeni helyesírást illeti, ismét vissza kell térnünk a zalai kötet megjelenéséhez. A bevezetőben ÖRDÖG FERENC és VÉGH JÓZSEF ezt írta: „Sokkal nehezebb volt a nevek helyesírási kérdéseinek megállapítása. Kázmér Miklós, Benkő Loránd,

Inczefi Géza fentebb idézett munkáiban a neveket egybeírták, bár nem teljesen következetesen. Imre Samu és Deme László is afelé hajlottak, hogy az akadémiai helyesírási szabályzattól eltérően több esetben indokolt volna az egybeírás. Mi azon az állásponton voltunk, hogy a helyesírásban, ha csak lehet, ragaszkodunk az akadémiai helyesírási gyakorlathoz” (i. m. 18).

Visszaemlékezve a VÉGH JÓZSEFFel akkor folytatott beszélgetésekre, úgy láttam, sokat küszködött ezzel a kérdéssel. Sok kollégát kérdezett meg, sokak véleménye után alakult ki egyfajta elfogadható megoldás. Fő törekvése az volt, hogy minél egyszerűbb, könnyen érthető és áttekinthető szabályok érvényesüljenek. Ezért hangoztatta több ízben is, hogy talán a teljes egybeírás lenne a jó, és itt német példákra hivatkozott, vagy pedig a teljes kötőjelezés. De hamar belátta, hogy ezek következetes véghezvitele felborítaná a jelenleg érvényes helyesírási rendszerünket. Így aztán kisebb átalakításokkal mégis csak az akadémiai szabályzat főbb elveit alkalmazta.

Néhány eltérést azonban a zalai kötetben is találunk. Például az *út* köznévi elemet belterületen külön, külterületen kötőjellel írták, belterületen: 1/1. *Temető ut*, 1/8. *Réti ut*, 3/16. *Vár ut*; külterületen: 3/43. *Cser-kuti-ut*, 5/32. *Tamás-árok-ut*, 8/25. *Telekési-ut*. Ugyanezt látjuk a Zalát követő Somogy megyei adattárban is, belterületen: 1/30. *Pesti ut* : *Hetes ut*, 114/43. *Kazsoki ut*, 114/44. *Szili ut*; külterületen: 1/191. *Marhahajtó-ut*, 113/61. *Polányi-ut*, 113/92. *Kis-ut*.

A helyesírási alapelvek átgondolására adott okot az is, hogy 1965-ben megjelent FÁBIÁN PÁL, FÖLDI ERVIN, HÖNYI EDE összeállításában A földrajzi nevek és megjelölések írásának szabályai című kiadvány, amely mintegy összefoglalóan tartalmazta az akadémiai helyesírás szabályait és az MTA Helyesírási Bizottságának a földrajzi nevek írásmódjára vonatkozó határozatait. Nagy kérdés volt, hogy vajon ezeket a szabályokat lehet-e alkalmazni olyan mennyiségű és tömegű névanyagban, mint amilyenekkel a megyei kiadványokban találkozunk. Emlékezetem szerint kezdetben VÉGH JÓZSEF azon a véleményen volt, hogy a FÖNMÍSZ szabályai túlságosan bonyolultak, teljes mértékben nem lehet azokat érvényesíteni a megyei kiadványokban. Ezt a meggyőződését támasztotta alá SEBESTYÉN ÁRPÁD előadása is, amelyet 1970. szeptember 29-én tartott a Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Szakosztályában (MNYj. 17: 159–171).

Tehát bizonyos fokú feszültség alakult ki az akadémiai helyesírási elveket képviselő FÖNMÍSZ-szerzők és a VÉGH JÓZSEF által képviselt egyszerűsítési eljárás mód között. Az eltérések földerítésére FÖLDI ERVIN és HÖNYI EDE vállalkozott, akik megvizsgálták egy Heves megyei és két Somogy megyei község névanyagát abból a szempontból, hogy a földrajzinév-gyűjtemények helyesírása milyen mértékben tér el a FÖNMÍSZ szabályzatától. A három község névanyagában a vizsgálat 22,4%-os eltérést mutatott ki. Ez a különbség azonban nagyrészt a már általam is említett problémából adódott, hogy az *út* névelem elé a külterületen kötőjelet tettek a megyei kötetekben, továbbá abból, hogy a kötőjeles írásmódot kiterjesztették más községi elemekre is: *vár*, *ház*, *malom* stb. Mindezekről a problémákról VÉGH JÓZSEF részletesen beszámolt a Magyar Nyelvben megjelent cikkében (A földrajzi nevek helyesírásának kérdéséhez. MNY. 71: 340–349), és megjelölte azokat a változtatásokat, amelyek révén a jövőben kiadásra kerülő kötetek még közelebb kerülnek az akadémiai szintű szabályozáshoz.

Nekem ÖRDÖG FERENCCEL egyetértésben az volt a véleményem, hogy minden tekintetben érvényesíteni kell kiadványainkban az akadémiai helyesírás földrajzi nevekre

vonatkozó szabályait. Ehhez tartottuk magunkat az általunk szerkesztett kötetekben, igyekeztünk következetesen érvényesíteni annak előírásait. Könnyebbséget jelent ma már az alkalmazásban az, hogy 1998-ban megjelent A földrajzi nevek helyesírása című szabályzat ugyancsak a fent említett három szerző: FÁBIÁN PÁL–FÖLDI ERVIN–HÖNYI EDE munkájaként. Az új kiadás szükségességét az előszó többek között azzal indokolja, hogy az elmúlt évtizedekben publikált földrajzinév-gyűjteményekben eddig még rendezetlen névtípusok is fölbukkantak, amelyeket szintén szabályozni kellett, de egyúttal fölfrissíthették belőlük a korábbi szabályok példaanyagát is (i. m. 6).

Ennek ellenére nem állítjuk azt, hogy most már minden világos és minden egyértelmű a nevek írásmódját illetően, ezért továbbra is lehetnek kisebb mértékű értelmezéssel eltérések az egyes kötetek helyesírása között. Csak néhány példát említek. Több esetben nem tudjuk eldönteni, hogy bizonyos kételemű utótagok közszói összetételek-e vagy sem. Erre vonatkozóan ad ugyan útmutatást az új szabályzat, de eléggé távol értelemzi az összetétel fogalmát. Fölsorolja az egyes köznévi utótagok általuk egybeírásra javasolt összetételeit is, például az árok esetében: *határárok, keresztárok, malomárok, mellékárok, övások, sáncárok, tőzegárok, vízások, vizesárok*. Köteteinkben azonban számos más hasonló alakulat is előfordul, amelyek írásmódjáról legfeljebb analogikus alapon dönthetünk. Ilyen módon egybeírandó lenne még a *temetőárok, középarók, szélárok* 'szélső árok' is. A *kert* összetételei között szerepel a *parkert, templomkert, malomkert*. Mintájukra föltehetően egybe kellene írni a *plébániakert, prépostkert, tanítókert, mesterkert, kocsmakert* összetételeket is.

A példákat tovább folytathatnánk azokkal a névalakulatokkal, amelyeknek az írásmódja nem dönthető el a névadás motivációjának ismerete nélkül. A *papföld* egybeírva a pap illetményföldje, kötőjelezve *Pap-föld* alakban viszont egy *Pap* nevű tulajdonosról elnevezett földterület. A *homokdomb* homokgödörből kibányászott és fölhalmozott sóderhalom, a *Homok-domb* pedig egy olyan dombos szántóföld, amelynek talaja homokos. A *gesztenyesor* 'gesztenyefák sora, fasor', a *Gesztenye sor* 'olyan utcásor, ahol gesztenyefák vannak'.

4. Talán nem leszek ünneprontó, ha megemlítem, a földrajzi nevek helyesírásának bonyolultságát bizonyítandó, hogy még igényes névtani kiadványban is előfordul a szabályzattól eltérő írásmód. A Névtani Értesítő 24. számában jelent meg SEBESTYÉN ZSOLT közleménye, amely a kárpátaljai Heteny község földrajzi neveit tartalmazza (5–11). Jó néhány névnek a helyesírása bizonyos korrekcióra szorul.

A falurészneveket a szabályzat szerint egybeírjuk. A többihez hasonlóan a *Kisvég, Cselevég, Bolondiskolavég* is inkább egybeírandó.

A hídnevek között a *Kis híd* különírandó.

A dűlőnevek között a következőket inkább írjuk így: *Kis-Palaj, Nagy-Palaj* (vagy *Kis-palaj, Nagy-palaj*, ha a *palaj* földrajzi köznévi), *Felső-láb, Alsó-láb, Csaroda-hát, Kis-Mákócsa, Somi-mező, Hársfa-tábla, Szaros-föld*.

A víznevek között a *patak* utótagúak kötőjelezendők, ha az előtag önmagában nem használatos: *Micz-patak, Csaroda-patak, Kerettyű-patak, Mély-patak, Palaczka-patak*, továbbá: *Nagy-árok*.

A műveltségi nevek között így: *Tavaszmező, Kis-ducskós, Nagy-ducskós*.